

Recuperar el grup, una proposta personalista i humanista

Jordi Segura Bernal

Des del seu origen, la psicologia social ha estudiat el grup com un fenomen real en el comportament de les persones, confrontant-lo des de la perspectiva individualista i la col·lectivista. S'ha estudiat des diversos punts de vista: la interdependència, l'acció, les creences i els significats compartits. La perspectiva personalista i humanista emfasitza la relació de grup a partir del concepte de persona en tots els seus aspectes integrals: identitat, corporalitat, diàleg, etc. A vegades, el grup s'ha emprat en perjudici d'aquesta persona, però l'important és que ha de ser una ajuda fonamental en la construcció del self. Sobretot, en el futur, caldrà estudiar el mot essencial que convoca el grup.

De sempre, la tendència gregària dels éssers humans ha cridat l'atenció dels estudiosos. Científicament parlant, des que, el 1885, per boca de Gumpłowicz, la Sociologia va admetre que la realitat social *"sempre i en tot lloc funciona en grup"* (Schäfers, o.c. 1984, .p. 32), ha estat palès que entre l'individu i l'allò social hi ha quelcom fonamental anomenat "grup".

L'estudi del grup ha patit un antagonisme de posicions: la creença de la inexistència del grup davant l'existència del grup com a entitat independent. F. Allport, en la cèlebre conferència "La fal·làcia del grup" (1924), afirmà que només els individus són reals, i que allò que diem "grup" és tan sols un conjunt d'idees repartides en les ments dels individus. Davant d'aquestes, les tradicions col·lectivistes consideraren els grups com *entidades psíquicas distintas, independientes e incluso anteriores a los individuos que las componen* (Blanco 1988). Foren la tradició alemanya *Völkerpsychologie* i la tradició francesa de Le Bon i Durkheim, que defensaren amb matisos una determinada identitat del col·lectiu, de l'agrupació com a subjecte, autònoma i diferenciada dels individus que la componen.

Després les posicions individualitzadores, inspirades en el pensament de la Il·lustració francesa, que donaren suport a la raó individual per damunt de *fuerzas oscuras y subterráneas de carácter colectivo, que llevan al individuo a actuar de manera irracional y afectiva* (Ayestarán, 1996, o.c. p.34), s'enfrontaren a les posicions col·lectivitzadores, basades sobretot en el pensament idealista alemany, i en les idees romàntiques del *geist*, la comunitat i la creença en una ànima col·lectiva dels pobles.

És palès que la gent tendeix a associar-se i que comparteix idees i creences. Però, què és en realitat el grup? En què és útil a les persones? Com ens hi hem d'apropar en tant que objecte científic? I, si hi ha entitats distintes a les individuals, fins i tot prèvies als mateixos individus, de quina manera els comprometen?

Un plantejament del dilema podria ser des del punt de vista del realisme. La tensió dialèctica entre les posicions individualista/col·lectivista representa dues maneres d'observar la realitat social: atansar-se al fenomen des d'uns principis previs o anant al camp i observant quines són les interaccions humanes reals. De la confrontació entre ambdues posicions, una més teòrica i l'altra més pràctica, se n'obrirà un ventall força ampli d'explicacions. Ara bé, la coneguda afirmació de Kurt Lewin, en el sentit que el millor per a la pràctica és construir bona teoria, en el cas dels grups també té el perill que ja assenyala J. Francisco Morales: les explicacions teòriques sobre els grups poden allunyar-se de la realitat cap a on aquests es mouen (Morales, 1996).

Què és això que se'n diu grup?

Una realitat interdependent autodefinida

Els comentaris següents se situen en el nivell de l'anàlisi psicosocial. Newcomb (1950) va afirmar que el grup és real per tres evidències: social (les normes socials l'identifiquen com a tal); objectiu (se'l pot observar empíricament) i psicològic (els individus el perceben i orienten les seves conductes envers ell). Per superar la vella dicotomia s'han cercat maneres d'entendre la interacció de grup com a unitat psicosocial. Ho intentà Turner (1994) tot dient que una relació és cosa de les inter-influències que es produeixen entre dos o més elements que anticipen llur resposta, de manera que "hi ha quelcom previ" a la presència de tots ells. És la clàssica interdependència, exposada per Lewin a la teoria del camp vital. En la mateixa línia sociocognitiva, en aquest cas a partir del procés de categorització de Tajfel, Bar-Tal ha insistit en la interdependència, dient que hi ha grup quan un col·lectiu d'individus "s'autodefineixen com a membres d'un grup", comparteixen les mateixes creences i realitzen algun tipus d'activitat coordinada (Bar-Tal 1990). Per tant, la pertinença de grup fa que l'individu s'hi vegi inclòs i afectat en tots els sentits, perquè és el "seu" *camp vital*. Perquè "hi hagi" grup cal, doncs, autodefinir-se, fer quelcom plegats i pensar de manera similar.

Una acció transformada

D'altres aportacions al concepte parteixen de l'acció. Per exemple, la teoria de l'acció grupal de Von Cranach (1996) diu que, per comprendre el grup, cal considerar-ne la seva activitat i la seva historicitat. Amb influències de la generativa de

Gergen, l'historicisme en l'estudi de les interaccions humanes assetja els enfocaments clàssics: les lleis de funcionament de grup no són universals perquè les interaccions es transformen constantment i en cada nou context s'estableixen noves classes de relacions. És l'alternativa postmoderna al grup. Una altra visió de l'acció és de tipus materialista, i se centra en l'activitat: l'escola de Leningrad emfasitza que l'acció és allò fonamental en la constitució d'un grup real. Així un *grup real* és una *comunitat de persones que interactuen les unes amb les altres per aconseguir un objectiu del qual tenen consciència, comunitat que apareix objectivament com a subjecte d'acció* (Predvechni et al, 1985, citat a Vendrell, o.c. p. 47). És l'alternativa materialista.

Significats compartits

Sánchez (2002), també des d'una posició sociocognitiva, ha intentat fer una definició integradora del concepte de "grup" que encén alguna llum amb pròpia clau postmoderna, la dels significats compartits: *"definimos un grupo como un conjunto de individuos que construyen y reconstruyen en la interacción social –a través de mecanismos cognitivos como la categorización social y a través de mecanismos afectivos como el sentimiento de pertenencia, la cohesión y la interdependencia- un sistema de significados compartidos en un contexto social determinado"*.

Per estudiar la interacció és força interessant recolzar-se en la seva capacitat comunicativa interdependent. Les dimensions que "conformen" la grupalitat són moltíssimes i allò que atorga identitat, que es regenera, que connecta l'allò públic com amb l'allò privat i el pensament amb l'acte és la capacitat del mot. La comunicació és el nexa relacional. D'allò que intercanvien, les persones en comparteixen un seguit de significats comuns que construeixen "entre" elles i que *generan de y, al mismo tiempo, una intersubjetividad*" (Ayestarán, Martínez-Taboada y Arróspide, 1996).

El grup pot veure's així en termes dinàmics o de relació, simbòlics, intersubjectius, socioculturals i d'articulació individu-societat (Ayestarán et al. 1996). Quina serà llavors la posició de l'individu? Però, compte!, no deixem passar per alt el crit de Levine i Moreland (1998) avisant que cal "rescatar l'individu" en els plantejaments de recerca del grup.

Grup és in-dividu-s en relació.

Canviem de discurs, i fem memòria de J.L. Moreno, el primer estudiós i treballador del grup de manera científica, considerat el fundador de la psicologia dels grups (Garrido, 1978; González, 1995; Vendrell 1999; Sánchez, 2002). Proposà el paradigma del rol, una teoria de la persona. Des dels seus orígens *hasidistes* per explicar la persona, manté la idea d'encontre, de relació dialògica entre el Jo i el Tu, en la més clara línia de buberiana. El Rol és una manera de presentar els orígens i la manifestació total de la Persona, de com aquesta esdevé realitat en funció de ser "pensada" per l'altra. La Persona no és un ésser aïllat; des de la construcció de la identitat fins al grau màxim d'autorealització cerca l'alteritat, des d'un Tu que l'ha evocat i gràcies a un Tu vers el que s'orienta i transcendeix. Moreno ho afirmà amb claredat: *"el desempeño de roles es anterior al surgimiento del yo. Los papeles no sugen del Yo, sino que el yo surge de los roles"*. (Moreno, 1993, o.c. p.III).

El rol no és una “màscara” superficial que dissimula la interioritat de Self. Més aviat és allò que li confereix la identitat, apresada gràcies a l’intercanvi; relació aliena que modula i impregna l’ésser d’actituds interioritzades i assumides com a pròpies. El joc de rols nodreix l’individu dels recursos expressius suficients perquè es pugui executar el procés de personalització, sempre espontani i natural.

El personalisme de Buber ens presenta el potencial infinit de la relació Jo-Tu, la dimensió dialògica de la Persona i les bases d’igualtat en la relació d’ajuda. C. Rogers va descobrir aquest pensament quan ja havia començat a establir el seu model terapèutic centrat en la Persona i va emfasitzar la seca sintonia amb aquest model. No va arribar a temps de descobrir l’altre costat de la relació: el Jo contrari, tal com el veu Lévinas; confrontat amb el Tu; l’Altre com a limitació i a la vegada com a responsabilitat:

... a un sujeto que se define por la preocupación de sí mismo y que, en la felicidad, realiza su para sí, nosotros oponemos el Deseo de lo otro que procede de un ser ya colmado y, en este sentido, independiente y que no desea para sí. (... En el Deseo, el Yo se dirige a Otro, comprometiendo la identificación soberana del Yo consigo mismo. (E. Lévinas, o.c. 1993, p.93). L’altre, el Tu, ens possibilita des de la diferència; els seus límits són la nostra via de realització individual.

Cal prendre’s la Persona de manera holística i estructurada; al nostre entendre, en tres dimensions: la *persona és relació, és corporalitat expressada i és diàleg*. L’acció existencial bàsica, l’eix sostenidor de l’autorealització, que supera i anticipa tota relació i tot acte, es produeix en el joc dialèctic entre la potencialitat i la limitació de l’Altre.

Persona en relació

Tal com s’ha dit, el personalisme emfasitza la dimensió transpersonal de l’individu; també la seva individualitat; la ciència analítica intenta seccionar-lo, dividir-lo, però és inútil. Aïllar-lo, entendre’l com a mol, és perdre l’objectivitat. A més a més, la persona és una història de relació, una història en relació. És un dels principis fonamentals de la psicologia humanista. La relació capacita, atorga responsabilitat i ensenya a temperar el desig.

Corporalitat.

Des que el racionalisme cartesà va dividir cos i ment, les coses han anat com més va pitjor, i les ciències socials il·lustrades s’han preocupat massa d’estudiar-los per separat. La persona és humanitat, paraula primordial en substrat corporal; és corporalitat transcendida. Encara que, com afirma V. Frankl, la voluntat de la persona actua davant l’allò “institiu”, no sobre l’allò “intintiu”: la disposició natural és condició, però no causa (Domínguez, 2005). Moviment dialògic, amb sentit, “possibilitador”... Els mateixos impulsos (el propi desig) “obren” la persona cap a l’àmbit de l’axiològic, que és l’àmbit de la llibertat. La dimensió espiritual de la persona, des del punt de vista de l’anàlisi existencial, inclou la infinita possibilitat de realització personal envers el conreu dels valors de sentit. Cos i sentit no poden moure’s descoordinadament. Treball des de la corporalitat, amb plenitud de sentit, sense erotització.

Diàleg

La persona necessita de manera ineludible la relació dialèctica amb la comunitat: “*solo la comunidad brinda el sentido de la personalidad de las personas pero también, opuestamente, sólo la reconocida personalidad de las personas brinda el sentido de la comunidad*”. (Frankl, o.c. 1991, p. 96). El diàleg no és quelcom racional, sinó relacional. Lain Entralgo (1983) esmenta la “mutualitat de l'acció interior” i confronta el diàleg autèntic entès per Buber com a “moviment fonamental vers l'altre” amb monòleg disfressat de diàleg, típic de la societat occidental, caracteritzat pel “replegament” com a moviment fonamental d'observació de l'altre sols com aparença. Els individus som capaços de relacionar-nos parcialment, superficialment, “cosificadament”. Un bon exemple poden ser aquelles relacions “de discoteca”, intenses i excitants, altament sensibleres...en les quals molts joves semblen gaudir d'un ampli cercle d'amistats, però que perceben cares aïllades, rostres anònims, emocions efímeres... El diàleg autèntic no és col·loqui solitari en l'obscuritat, no és la recerca d'altri com a objecte de desig, és una espera en l'altre, una atenció continguda, l'admiració i el respecte per la seva presència.

Relació és desig de l'altre com a persona.

A Moreno li interessa operar en la pràctica clínica aquell “vinclé” interpersonal que ha observat en la vida natural, el principi gregari que atansa la persona. Ho refereix a un impuls inicial o Tele, que és el *ciment que manté junts als individus i el grup, allò que desenvolupa les relacions de les persones* (Moreno, 1960, o.c., p. 17). És la percepció interna mútua que els individus (Moreno, 1993, o.c. p.XIV) mantenen de llur unió elemental. És el desig primari, el primer alé, la paraula primordial, el primer vinclé que cerca el Tu, que neix d'ell i cap a ell retorna.

El desig és teleològic, cerca sentit. La persona experimenta un desig de sentit, que ha de descobrir o construir, orientant-lo al futur, millor dit, al present encarat al futur. La seva intel·ligència és l'ús adequat (“Temperat”) de l'espontaneïtat envers el món i els altres, i opera en l'aquí i l'ara. Intel·ligència i espontaneïtat són les forces primàries de la conducta humana (Moreno, o.c. p. XV)

En la persona hi ha també un desig de relació privilegiada, un sentiment d'amor universal (Pagès, 1977). La tendència amorosa, més que una necessitat, és un moviment vers la resposta a una experiència d'angoixa fonamental que l'empeny a viure en plenitud. Això és bàsic per entendre la tendència gregària humana, a diferència del comportament prosocial d'altres espècies, que és molt més fàcil d'objectivar.

El desig es contagia. No existeix *per se* en la persona; és relacional i essencialment “mimètic” (Segura 2004). No és com l'impuls o l'instint clàssics de la psicologia. Girard (1978) afirma que l'home és incapaç de desitjar per si mateix: el desig és suscitat per l'Altre. Per tant, el seu origen és aliè; es rep i es reflecteix. Per natura, cerca la bondat, la bellesa, la felicitat; però un reflex pot errar-se, pot empènyer els homes a l'antagonisme, pot manifestar-se de forma nociva, pot arribar a confrontar-se amb d'altri, a violentar... Pot enlluernar i cegar la construcció de l'autoestima i l'autoconcepte. De vegades, els individus es confronten amb els sentiments aliens. Des de la psicologia interindividual, hom assenjala que la persona,

quan entra en un estat d'holó, d'influència mútua, perd autonomia i es despersonalitza (Segura 2004). Vet aquí una via d'explicació d'alguns fenòmens característics de la nostra societat, fins i tot de problemes de salut. Especialment en els joves, perquè la influència interindividual, mitjançant els processos d'imitació i de suggestió, és especialment intensa en persones més sensibles, en determinades edats i moments de maduració i en determinades construccions socials.

El desig "de l'Altre", en etapes de cert equilibri personal, és un desig de responsabilitat, de donació, de lliure estimació. Tot i que la natura humana ens hi porta sovint, les relacions en "format" d'holó són intenses en moments de dependència, de protecció i de necessitat extrema... Aleshores, el desig pot ser malaltís, pot no respectar l'altre, deixar-s'hi emportar, atreure'l o rebutjar-lo...

Grup és lloc de trobada.

L'agrupament és un espai, un lloc de trobada. El fan persones trobades, de manera natural i espontània. Ja des del seu naixement, les persones "es troben". Primer l'encontre és en família. Aquí s'hi "juga" el primer *role playing*... També hi agrupacions fortuïtes, casuals... L'encontre no es busca; més aviat sorgeix, és donat. Malament si la relació és forçada... La casualitat del "trobar-se" amb el proïsme escau en tot indret, a tot arreu: a l'escola, als tallers, als magatzems... En l'etapa adolescent, de la colla d'amics, se'n fa grup, a voltes es tracta d'un refugi, un petit laboratori de desig, en el qual es volen resoldre experiències mal viscudes. Els grups són nexes de desig amorós, de passat amb present, d'allò imaginari amb allò real. Si en saben, les institucions faciliten la trobada. Tenir cura dels escenaris és possibilitar el joc de la trobada. Sobretot en determinats moments de la vida. Són llocs molt especials. Que l'escola sigui lloc de gaudiment i no de combat; que la feina sigui lloc de creació i no d'esclavatge...

Tota cultura ofereix escenaris; fóra bo d'estudiar els de la nostra, ara. Si no en té, la societat els cerca, els crea o els inventa. Espais per a la festa, per al dol o per al goig... Sense anar més lluny, avui tenim l'escenari de la nit, els efectes del qual va anticipar fa anys V. Frankl. En ell, la persona es llança amb delit al consum de trobades, de relacions. És un escenari allunyat de llocs més naturals, en els quals la llum és diàfana i il·lumina els rostres. Erròniament, es cerca en la nit el retrobament humà, quan és lloc de confusió, un bon espai per a la no-trobada. En ell, l'allò real enfosqueix; ja que només la claror permet veure clars els rostres. Els escenaris nocturns són espais col·lectius, anònims. Paradoxalment, el col·lectivisme és un dels espais més preferits per a la interindividualitat suggestiva de desig. Els ocupants de la nit són "dividus"; no pas in-dividus, ja que el seu és un agrupament aïllat.

Avui, el fet del grup es troba en crisi perquè ho és la mateixa trobada com a fet existencial, i perquè els llocs d'encontre són cars de trobar. Les institucions són malmeses i no saben o no poden protegir els individus de llur propi vertigen de desig. Els escenaris fan difícils els espais. Tampoc no cal anar lluny: el clima educatiu i el clima laboral són dos exemples d'institució soscavada. A tots dos llocs, les persones van passant de ser protagonistes a ser antagonistes, víctimes de cercles de

desigs mal enfocats, guiats per relacions de grup mal orientades. Fenòmens com ara el *bullying* o el *mobbing* fan palesa aquesta situació: són situacions de contraposició interindividual ferotge on l'individu es troba en posició de feblesa, de patiment, a prop de la desesperació. Els trastorns que pateixen algunes persones, les que tenen menys recursos, són símptoma d'un estat de dolor general. La competitivitat i l'individualisme són extrems i les relacions de grup només tenen el sentit d'afavorir interessos individuals. Però, també de manera paradoxal, aquests interessos venen camuflats en una creença de col·lectivisme mal entès.

L'espai de grup només té sentit si per a les persones suposa un espai de llibertat i identitat. Aquest espai ha de ser reconquerit. El famós psicoterapeuta de grup I. Yalom parlava dels factors que promouen el canvi de la persona en el si del grup, recolzat en el potencial d'ajut de la relació interpersonal. Quan el grup és afavoridor, entre altres, hi ha condicions com l'*infondre esperança*, ensenyar actituds *altruistes*, permetre expressar emocions profundes i sentides i, molt important, que s'hi puguin experimentar sentiments *universals*..

Grup és encontre universal.

Un altre psicoterapeuta de grup, M. Pagès, explica com la relació de grup ens atansa cap a un desig de relació universal. Certament, l'experiència de grup pot ser conflictiva. De fet, els participants d'un grup d'encontre saben que allà es pot patir allò que en diem ambivalència emocional. Treure profit de l'experiència de grup és educar-se per afrontar-la. La vivència del desig es manifesta en dos sentiments fonamentals: el rebuig i l'exclusivitat; o l'agressivitat i l'amor possessiu. En tota experiència profunda de grup d'encontre hi ha -amagats o no- sentiments comuns, que pertanyen al mateix procés de "convergència" dels membres del grup.

Les persones agrupades viuen un seguit d'experiències fonamentals que oscil·len entre l'angoixa de separació i l'afecte compartit. Viure la vida també implica un seguit de moments de separació i d'unitat o solidaritat. A la protecció paterna i materna segueix el temps del deslliurament, de la separació d'aquells que ens han -i hem- estimat. Segueix l'experiència de les noves relacions, de la "soledat viscuda"; tanmateix del sentiment d'aïllament o de fracàs quan no sempre una relació esdevé allò que esperàvem. Qui més qui menys sap, però, que l'amor d'aquells que s'estima no es refreda en la distància ni el temps: roman en la consciència i fa créixer plenament el Si mateix (Self). El grup d'encontre és un lloc d'afrontament i de confrontament de la solitud de la distància i de la separació.

Perquè la relació de grup sigui eficaç, res s'hi haurà d'exigir. L'exigència, per més emmascarada que es presenta, significa manca de llibertat. El desenvolupament d'un grup és una dialèctica de temors, d'angoixes i de conflictes que, ben portats, apropen els membres entre si i provoquen dos fenòmens indissolubles: el descobriment autèntic de l'altre i el descobriment autèntic de si mateix. El sectarisme, una forma de grup degenerada, assoleix el resultat invers: ni els individus es mostren tal com són, ni cadascú progressa en l'autoconeixement.

En el si del grup els conflictes són, fonamentalment, reptes de tipus sentimental: "aquí, seré estimat?"; afecten la pròpia pertinença: "hi ha lloc per a mi, en

aquest grup?"; afecten la presa de decisions: "cap a on anem? cap a on vull anar?" En fi, afecten la integritat individual: "què hi faig jo, aquí? Qui sóc jo?" El que hi ha en joc sempre és l'autoestima, que és bressol del sentiment: les rivalitats, les enveges, les gelosies, pertanyen al camp de la comparació social i de la rivalitat emocional, són desitjos mal elaborats. Els primitius desitjos d'antagonisme i d'apropiació són emocions primitives, sempre relacionades amb la pròpia identitat.

D'antuvi, el desig primari és plenament emocional i mena cap a una forma d'amor possessiu. Es percep el grup com "il·lusió paradisiàca", un lloc protector i alienant. Una mena d'enamorament romàntic domina les relacions. L'amor possessiu, diu Pagès, és essencialment "fusional": observa el Tu parcialment, no li permet veure'l sencer; d'aquest objecte amorós se'n depèn; se'l necessita... Un grup així és un grup immadur. Però quan madura, sobretot si el grup és ben conduït, si s'escull la direcció encertada, s'avança cap a un nivell òptim de relació; quan daval·lin els mites i s'avanci cap a una relació més universal, cap a un amor autèntic. La qüestió és: qui mena el grup?

L'efecte comunitari: grup benefactor o grup malfactor?

El grup com a ideal

A primers del segle XIX, el sociòleg Ch. Fourier va encetar una idea utòpica de grupalitat, que anomenà *falansteri*. Allí cada persona es trobaria a gust i treballaria segons les seves preferències (Sánchez 2002). D'aleshores ençà, la idea de *grup com a comunitat* ha estat debatuda des de la perspectiva de la contraposició de valors. Es tracta d'una ideologització del grup, que arriba amb el descobriment del potencial de canvi que amaga la construcció de grup. Sí, del grup, se'n pot fer ideal i estil de vida.

La intenció inicial de molts autors, començant pel mateix Fourier, sempre és aprofitar l'organització humana amb finalitat benefactora. Moltes societats i cultures han establert la bondat de l'agrupació; primer, de la familiar, que assegura l'estabilitat del sistema i la maduració dels seus membres; després, altres formes socials, diferenciades en mil i un models. Una idea de *comunitat* va ser popular a les dècades dels 60 i 70, durant la revolució cultural. La joventut contestatària va creure que era possible conjugar l'assoliment de les fites de felicitat amb el descobriment d'un model de vida de grup. El mateix Buber va fer la proposta del *kibbutz*, molt admirada per la joventut occidental:

en la creació de la kwutza (comuna aldeana) había muchos y muy diferentes sueños para el futuro; la gente veía ante sí una nueva forma de familia más amplia; se veía a sí misma como la vanguardia del movimiento obrero, y hasta como realización directa del socialismo, como prototipo de una nueva sociedad, y se proponían como objetivo la creación de un nuevo hombre y de un nuevo mundo" (Buber, o.c. 1978, p. 83).

La proposta utòpica que l'autorealització individual arribaria gràcies a una nova forma de vida comunitària va ser adoptada pels intel·lectuals i també per alguns col·lectius de psicòlegs. En el 2n número del *Journal of Humanistic Psychology*, Maslow presentava EUPSYCHIA, la seva "comunitat ideal d'homes sans", que podrien viure

amb espontaneïtat, sense temences ni hostilitats. Perls també somnià en una “comuna gestàltica” on es pogués viure en pau i harmonia, i la va arribar a veure a Lake Cowichan... poc abans de morir. La confiança en el grup va arribar a ser molt intensa, i a partir d'aquí hom va creure's capaç de transformar moltes actituds. La psicologia va cercar en les filosofies orientals els fonaments de canvi interior, incloses les arrels antropològiques del judaisme sobre el paradigma del grup. El domini fou tan aclaparador que el mateix Skinner va haver de sortir del pas amb la seva contraproposta tecnològica del Walden Dos... La creació d'Esalen, Itaca de la psicologia humanista, era una resposta d'acció terapèutica humanista en aquesta línia comunitària...

El grup com a perill

Per acomplir la seva missió, la ciència ha de ser escèptica. L'influx de la modernitat i la complexitat social creixent han posat en crisi tot un seguit de valors durant anys malbaratats... Les tesis de la sospita han fet trontollar el romanticisme social de la revolució cultural, i com era d'esperar han malmès l'ideal de grup. No calgué gaire temps perquè s'imposés la posició científica del *value-free*. Els macrocanvis socials i la irrupció de les noves tecnologies refredaren les angoixes provocades pels canvis massa sobtats. És la modernitat qui ha reforçat la individualitat.

Ara ja no es parla tant de *grups* com d'*organitzacions*. Sota l'argument de reduir tota influència ideològica associada al concepte de *comunitat*, es proposa l'estudi de la realitat social des del concepte de *societat*, en aparença més transparent i impersonal (Blanco 1987). La fi de les velles ideologies ha propiciat l'aparició d'un nou capitalisme (Blanco 1987), una ideologia que imposa a Occident els seus valors d'emancipació moral i d'anihilament espiritual, així com el sentit de la crítica i la inhibició dels principis solidaris.

Ara el grup és el sospitós. Sospitós d'influir negativament en els individus, de despersonalitzar-los i retallar-los llibertat. Sota l'ombra de la vella “ment de grup”, se'l veu només com un refugi en moments de feblesa, una taula de salvació d'ànimes en pena... Com a molt, se l'accepta com a recurs terapèutic, un mal menor. Cert que en moments de crisi, d'anomia i de profundes transformacions (revolució industrial, lluites colonials, guerres del segle XX...), l'individu ha estat considerat poca cosa, usat en funció del col·lectiu. Determinats fets històrics ens ensenyen que el col·lectivisme sempre minusvalora la persona. Els arguments per a una visió negativa del grup són fermes. De tot això, la humanitat n'ha après: ja no és temps per a les masses.

Hi ha més raons que justifiquen el perill de pertànyer a un grup. Lluny de minvar, el segle XX ha vist l'esclat del sectarisme, un nou estil d'esclavatge. Mentre s'estrena el nou segle, la humanitat vessa de moviments liderats per experts en la manipulació i el control de les emocions i les creences. Això ha encès l'alarma general envers el grup. En molts països, el perill encara és la submissió física, però a Occident és la submissió moral. Ningú no accepta veure's manipulat... i tothom defuig la identificació de grup. Arreu assetgen els imperis de sectes poderoses.

Impactada per la fenomenologia agressiva o de pressió per la conformitat pròpia de les dinàmiques de grup, la psicologia dels grups s'ha dedicat ha investigar

amb profunditat tots aquests processos. La literatura vigent ha aportat nombroses dades sobre tot això, i cert és que del coneixement que hi ha en l'actualitat sobre els grups en dóna una imatge una mica "negativa" de la seva influència.

Les minories violentes, subterrànies, són punta de llança de quelcom més profund, confús. Nogensmenys l'ús del grup com a pretext és un arma tant en mans del sectarisme col·lectivista com de l'individualisme enganyós. Sota mà hi ha agents socials interessats en el control social. Són nous grups de pressió, minories preparades que coneixen i dominen els processos d'influència interpersonal. Els exemples els podríem comptar per dotzenes. Per discriminar la bondat o no de les organitzacions, cal veure'n els seus objectius finalistes i com porten a terme les accions. Vegem, si no: una multinacional farmacèutica qualsevol, mesura el seu èxit només pels resultats econòmics davant la junta d'accionistes anual, o a través d'indicadors de valor afegit envers la salut dels col·lectius atesos? Un altre cop, paradoxalment, el clam per l'individualisme l'escoltem d'organitzacions que amb els fets no estimen pas gaire l'emancipació. Les minories poderoses entren al màxim els coneixements sobre el funcionament de grup i els apliquen en la formació i motivació dels seus RH, mitjançant el control dels mitjans de difusió o amb la propagació ideològica a gran escala d'idees falsament alliberadores... El grup no és el perill: ho és el dit que el manipula.

La persona assetjada

Una proposta radical per a un nou concepte de grup que pretén solucionar la vella dicotomia individu-societat procedeix del construccionisme social, inspirat, entre altres, en la filosofia de desconstruccionista (Derrida, 1971). Aquest model i la resta de teories del discurs consideren el llenguatge com a principi organitzador de la vida psíquica i social (Harré, 1982). Ens hem endinsat ja en l'època postmoderna, i alguns es consideren arribats a la civilització de la paraula: la paraula –el llenguatge– és previ al pensament i és també una forma d'acció. El construccionisme diu de si mateix que s'interessa pels processos d'interacció i es defineix com antiessencialista i antirealista (Burr, 1997). Són dos trets que serveixen d'excusa per defugir cercar la veritat, la qual cosa no la invalida: l'única evidència empírica avalada per l'existencialisme com a real és la finitud (la mort); i aquesta encara no ha estat invalidada científicament. Si ho fos, la prova seria encara més essencial...

El plantejament psicosocial construccionista posa l'accent en la interacció dialògica o comunicacional. Burr (1997) esmenta que hom *"proposa que l'individu i la societat formen part d'un sol sistema en lloc d'existir com a entitats separades i relacionades"*. D'aquí a l'aniquilació de la persona hi ha un pas: *"necessitem substituir –els elements que la psicologia i la psicologia social tradicionals atribueixen a la naturalesa humana– amb versions alternatives al concepte de persona"* i *"el nou concepte de persona haurà d'ésser radicalment diferent a l'anterior"* i *"la teoria construccionista ha desplaçat l'atenció de la persona a l'àmbit social"* (Burr, 1997, pp.110-111). Palès és el nou parany col·lectivista. Hom superposa l'individu al sistema i se l'elimina en funció del conjunt. L'objecte és encertat: el llenguatge construït; és errat l'objectiu:

l'in-dividu (la persona). La veritat és que la interacció fa la realitat, però siguem construccionistes de debò i no només de-construccionistes: si el discurs serveix per estructurar el Self –la persona- i la seva experiència personal –i relacional-, atanssem-nos-hi valentament. Cerquem el mot essencial, el Tele, aquell vincle del Jo-Tu.

Retornar al grup?

Ara per ara, Europa és dominada per la ideologia de la *competència*. En un futur proper, l'espai europeu d'educació ens avaluarà en termes de *competències*. Tal vegada els futurs "sense papers" seran els in-competents. Hi ha el perill de relacionar identitat amb competència...Tanmateix, molts dels problemes de salut provenen de la in-competència, de persones que no encaixen en els nous models de producció. L'estrès laboral i el fracàs escolar són la nova tuberculosi i la nova pesta negra. La salut física ja no és prioritària; ara l'epidèmia occidental és la salut mental. Com podran guarir-se els nous malalts?

El plantejaments actuals per fer front al dolor mantenen la simplificació: mantenir distants el nivell individual i el social, quan l'espai d'encontre, l'interpersonal, és en realitat malmès. Una ullada als escenaris ho posa en evidència: el treball en equip perd eficàcia (per això se'l reclama insistentment!), el cooperativisme ha passat de moda, l'expressió "comunitat educativa" cada cop és més buida de significat... Mentrestant, els nous moviments juvenils s'organitzen segons noves formes de grupalitat i intenten obrir espais per al vell encontre, per assolir un bell intercanvi de desig... Als joves, les institucions els han abandonat.

Sorgeix de nou l'antiga qüestió: com cal articular la "gran societat" postmoderna amb els individus que la componen? Cal retornar a l'espai d'entremig. Defugim de discursos caducs. Mantenir-se en el plantejament simplificador ajuda ben poc. Ja Buber va criticar M.Weber per separar la "Societat", lligada als interessos de grup, de la "Comunitat", lligada als sentiments. El grup ha de ser una resposta existencial. Es tracta de cercar una idea de comunitat com a "organització interior de vida comuna". De trobar models de vida, compromesos, projectes socials que d'una o altra manera incorporin tothom i totes les sensibilitats:... *"la comunidad es organización interior... es aflicción, y solo a partir de eso comunidad de espíritu; es comunidad de esfuerzo, y sólo desde ahí comunidad de salvación... (...) y sólo es verdaderamente tal cuando es comunidad de trabajo"* (Buber, 1978, o.c. p.187).

Per servir al creixement personal, cal obrir espais al grup, perquè es garanteixi de manera equilibrada amb tot el sistema el desenvolupament sa de les persones. No hi ha creixement intern sense creixement extern. De manera inversa al que abans s'ha comentat, cal abordar el grup des de la perspectiva de la psicologia positiva: cercar i destacar de positiu que conté el fet del grup. Des de la psicologia humanista, com des d'altres models, han enfocat l'autorealització i el creixement personal de manera massa individualista, com si l'energia favorable sorgís de l'interior del Self, i fossin les forces externes les que espatllessin aquella bondat que de manera espontània brolla de cadascú. És la relació i, per tant, també és el grup que en definitiva potencia i facilita la persona a créixer.

El mot que convoca el grup

Pot semblar que reclamem recobrar el grup i que les ciències socials se'n facin càrrec... No n'hi ha prou. Cert que allò que s'ha estudiat fins avui de la grupalitat ha estat útil, però hi ha noves necessitats. També cal estudiar-ne les noves formes. En un món difús, la presència de grup haurà de servir de nova estètica humana. Les noves formes seran de grup. *"Lo bello es el símbolo del bien moral"* (Kant 1977).

No val errar la perspectiva d'estudi. Des de la posició humanista, cal preservar un equilibri harmoniós del tot i de les parts, per així preservar un lloc per a la persona en el si del grup. Les parts són el vessant amorós que s'expressa en la relació interpersonal, que vetlla per les actituds d'acollida i d'inclusió indispensables per a les noves realitats. En especial, els sistemes humans han d'encarar-se als membres més febles i desprotegits. El vessant material s'expressa a través de les oportunitats per cercar i trobar el sentit del treball, com a vincle amb la natura, amb l'univers i amb la comunitat. Només el sentiment de donar i rebre enriqueix l'autoestima i la sensació de felicitat. El sentiment de grupalitat facilita el conreu dels valors de justícia i solidaritat. Els vessants transcendent i espiritual vetllen per un equilibri entre el món intern i el món extern de la persona, incloent-hi els espais de vivència comunitària, sigui quina sigui la seva expressió. En la logoteràpia, els valors d'actitud permeten confrontar allò més real: el sentit de la finitud.

En fi, el grup és un lloc de trobada, de relació dialògica i d'acció transformada. També és un significat compartit i un espai per al propi reconeixement i pel reconeixement de la identitat. La persona necessita aquest espai, un territori conformat pel Tu, per protegir-se dels Altres, per allunyar-se del desig aliè capritxós, fins que pugui veure's millor i fer-se càrrec de si mateix. Per tant, en el grup, el Tu respectarà el Jo. La societat necessita el grup; és allí on es manifesta la paraula, on es concreta i es fa real. El mot col·lectiu, sense rostre ni cos, és paraula morta. Certament, la globalitat fragmenta el Self. La relació primordial l'ajudarà a recuperar. El grup d'encontre, el grup de formació, el grup de teràpia... són relacions fonamentals donades en escenaris diversos, i convé tenir-ne cura.

Resta una única i definitiva pregunta: què és allò essencial del grup? És una qüestió definitiva... Potser la humanitat, inserida en una crisi de civilització, comença a estar cansada de ressonàncies inútils. Potser la crisi de les ideologies només ho és de la des-creença. Si, com hem vist, la realitat del grup és canviant, si les accions humanes tant són bones com dolentes, si la relació ha servit per al millor i per al pitjor en la història, mantinguem-nos fermes en no separar el coneixement de l'acció social. Siguem profundament construccionistes, però recolzats sobre una base personalista, i afrontem el repte de sotmetre a judici aquells qui convoquen el grup, d'analitzar i criticar les relacions i les paraules primordials que les convoquen i construeixen. El grup com a suport i instrument d'intervenció i de recuperació social, i el grup com a objecte de coneixement. El grup com a realitat, com a forma d'acció. Considerem a fons el procés de tots i de cada un dels grups, dels seus discursos, de la seva realitat. Fem-ho amb el sentit d'alliberar-ne les persones, perquè puguin ser agents responsables per damunt de l'esclavatge dels mots, perquè puguin ser autors responsables.

BIBLIOGRAFIA

- Alcover, C.M. (1999). "Aproximaciones al concepto de grupo y tipos de grupos. A: Gil, F., Alcover, C.M. et als. *Introducción a la psicología de los grupos*. Madrid: Pirámide.
- Allport, F. (1924). *Social Psychology*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Ayestarán, S. (ed.) (1996). *El grupo como construcción social*. Rubí: Plural.
- Ayestarán, S., Martínez-Taboada, C. y Arróspide, J.J. (1996). "La teoría psicosocial del grupo". A: Ayestarán, S. (ed.) *El grupo como construcción social*, cap. 1. Rubí: Plural.
- Bar-Tal, D. (1990). *Group beliefs. A conception for analyzing group structure processes, and behavior*. New York: Springer-Verlag.
- Blanco, A. (198). *Cinco tradiciones en la Psicología social*. Madrid: Morata.
- Buber, M.(1978). *Caminos de utopía*, México: FCE.
- Buber, M. (1994). *Jo i tu*. Barcelona: Claret. (original 1923).
- Burr, V. (1997). *Introducció al construccionisme social*. Barcelona: Proa
- Derrida, J. (1971). *De la gramatología*. Buenos Aires: siglo XXI
- Díaz, C. (2004). *El humanismo hebreo de Martin Buber*. Madrid: Fund. Emmanuel Mounier.
- Frankl, V. (1991). *La volunta de sentido*. Barcelona: Herder.
- Girard, R. (1977). *Violence and the sacred*. Baltimore: Jhon Hopkins Univ Press.
- Huici, C. (1996). "Psicología social de los grupos: desarrollos recientes", *Revista de psicología social*, 11 (1), 3-18.
- Kant, E. (1977). *Crítica del juicio*. Madrid: Espasa Calpe.
- Lain Entralgo, P. (1983). *Teoria y realidad del otro*. Barcelona: Alianza.
- Lévinas, E. (1993). *Humanismo del otro hombre*, Madrid: Caparrós
- Levine, J.M. i Moreland, R.L. (1998). "Small grups". A: Gilbert, D.T., Fiske, S.T. i Lindzey, G. (eds.), *The handbook of social psychology*, vol. 5. London; John Wilet Sons.
- Morales, J.F. (1996). "Innovación y tradición en el estudio de los grupos". A: S. Ayestarán, *El grupo como construcción social*, o.c., cap. 1.
- Moreno. J.L. (1960). *The sociometry readers*. Glencoe: The Free Press, citat a: Vendrell, E. et als.(1999). *Dinàmica de grups i psicologia dels grups*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona.
- Moreno, J.L. (1993). *Psicodrama*. Buenos Aires: Lumen (6ª edició)
- Newcomb, T.M. (1950). *Manual de psicología social*. Buenos Aires: Eudeba.
- Pagès, M. (1977). *La vida afectiva de los grupos*. Barcelona: Fontanella.
- Predvechni et al. (1985), *Psicología social*, citat a Vendrell, E. et als.(1999). *Dinàmica de grups i psicologia dels grups*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona. o.c. p. 47
- Schäfers, B. (1984). *Introducción a la psicología de los grupos*, Barcelona: Herder.
- Sánchez, J.C. (2002). *Psicología de los grupos. Teorías, procesos y aplicaciones*. Madrid: Mc Graw Hill.
- Segura, J. (2004). *El desig i la mimesi com a bases d'una psicologia interindividual*. Aloma, 13, 153-164.

- Turner, J.J. (1990). *Redescubrir al grupo social*. Madrid: Morata.
- Turner, J.J. (1994). *El campo de la psicología social*. A: Morales, J.F. i cols., *Psicología social*, Madrid: McGraw-Hill.
- Vendrell, E. et als.(1999). *Dinàmica de grups i psicologia dels grups*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona.
- Von Cranach, M. (1996). *Towards a theory of the acting grup*. A: Wytte, E. i Davis, H., *Understanding group behavior. Small group processes and interpersonal relations.*, vol 2, 147-187.
- Yalom, I. (1998). *Psicoterapia existencial y terapia de grupo*. Barcelona: Paidós.

ABSTRACT

Desde sus orígenes, la Psicología Social ha estudiado el grupo como un fenómeno con incidencia real en el comportamiento de las personas tanto desde la perspectiva individualista como desde la colectivista. Se ha estudiado en función de distintos criterios: la interdependencia, la acción, las creencias y los significados compartidos. La perspectiva personalista y humanista hace hincapié en la relación de grupo a partir del concepto de Persona en todos sus aspectos integrales: identidad, corporalidad, diálogo... A veces el grupo ha sido utilizado en perjuicio de esta Persona pero lo importante es que ha de constituir una ayuda fundamental en la construcción del *Self*. En el futuro, será preciso estudiar la palabra esencial que convoca al grupo.

Since its origins, Social Psychology has studied the group as a real phenomenon in the behaviour of people, approaching it from the individualistic and collectivistic perspectives. From different points of view, it has studied: interdependence, action, beliefs, and shared meanings. The personalistic and humanistic perspective emphasises the group relation from the concept of Person in all its integral aspects: identity, body, dialogue... Sometimes, the group has been used to the detriment of this Person, but the important aspect is that it has to be a fundamental aid in the construction of the Self. In the future, we should mainly study the essential word that summons the group.

Depuis ses origines, la psychologie sociale a étudié le groupe en tant que phénomène réel dans le comportement des personnes, en le confrontant depuis la perspective individualiste et collectiviste. Plusieurs points de vue ont été étudiés : l'interdépendance, l'action, les croyances et les significations partagées. La perspective personaliste et humaniste centre la relation de groupe sur le concept de personne sous tous ses aspects : l'identité, la corporalité, le dialogue, etc. Parfois, le groupe a porté préjudice à cette personne mais l'important c'est qu'il doit constituer une aide fondamentale dans la constitution du moi. À l'avenir, il faudrait surtout étudier le mot essentiel qui convoque le groupe.